

International scientific conference

**MODERN MODIFICATION IN THE
NATIONAL EDUCATION:
THEORETICAL AND PRACTICAL
SCIENCES**

2018, January

volume 2

**MODERN MODIFICATION IN THE
NATIONAL EDUCATION: THEORETICAL
AND PRACTICAL SCIENCES**

(Collection international scientific articles)

Volume II

Moscow

2018

ДИНИЙ ФАЛСАФА ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ ВА ЖАМИЯТ ҲАЁТИДА ТУТГАН ЎРНИ

**Валиева Нафиса, ўқитувчиси
Наманган давлат унверситети**

Диншуносликда динга «диннинг ўзи нима?», «унинг моҳияти нимадан иборат?» деган савол билан ёндашишдан ташқари «дин жамиятда қай тарзда мавжуд бўлади?» деган нуқтаи назардан ҳам ёндашув мавжуд. Бу масала билан кўпроқ дин социологияси шуғулланади.

Социологик нуқтаи қаралганда дин жамият учун зарурий нарса, ижтимоий ҳаётнинг ажралмас назардан қисмидир. У ижтимоий муносабатларни юзага келтирувчи ва амалга оширувчи омил сифатида намоён бўлади. Бу динни жамиятда бажарган вазифаларига кўра ўрганиш мумкин демакдир.

Диннинг вазифалари унинг алоҳида шахсга ва жамиятга таъсири ва табиатдан келиб чиқади. Бунда ҳар бир дин унга эътиқод қилувчи муайян бир шахсга у ёки бу жамоага ва умуман жамиятга нима бериши, инсонлар ҳаётига қандай таъсир кўрсатиши каби масалалар ўрганилади¹².

Дин ижтимоий ҳодиса сифатида дин социологияси доирасида ўрганилади. Функционализм таълимоти жамиятга ижтимоий система сифатида қарайди: унда жамиятдаги ҳар бир элемент муайян функцияни бажаради. Диннинг жамиятда бажарадиган ижтимоий, маънавий, руҳий вазифалари қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, ҳар қандай дин ўз эътиқод қилувчилари учун тўлдирувчилик, тасалли берувчилик – компенсаторлик вазифасини бажаради. Масалан, инсонда доимий эҳтиёж ҳосил бўлиши ҳодисасини олайлик. Инсон ўз ҳаёти, турмуш тарзи, табиат ва жамият билан бўлган муносабатлари жараёнида ҳаётий мақсадларига эришиши иложсиз бўлиб кўринганида, унда қандайдир маънавий-руҳий эҳтиёжга зарурият сезади. Бу динга бўлган

¹² Lanczkowski G. Einführung in die Religionwissenschaft. Darmstadt, 1991.

эхтиёж эди. Дин бу ўринда маънавий-руҳий эҳтиёжни қондирувчи, тасалли берувчилик вазифасини бажарган ва ҳали ҳам бажармоқда.

Масалан, буддизм дини роҳибликни тарғиб қилар экан, бу дунёда орзу-хаваслардан, роҳат-фароғатдан воз кечган инсон нирвана ҳолатига эришгач, абадий роҳатда бўлишини таъкидлайди. Ёки ҳар бир христиан Исо Масихнинг қайтишига умид қилган ҳолда ҳаётнинг турли муаммоларини енгиб, сабр-бардош билан ҳаёт кечиради. Чунки христианлик Исо Масих қайтиб келгач, барча издошларини саодатли ҳаётга етказиши ҳақидаги таълимотни илгари суради.

Ислом динида эса, ҳар бир мусулмон бу дунёда эришмаган моддий ёки руҳий орзу-истакларига охиратда эришишига ишонган ҳолда дунё орзу-хавасларига ортикча берилмай, турмуш машаққатларига сабр қилади.

Иккинчидан, муайян дин ўз таълимот тизимини вужудга келтиргач, ўзига эътиқод қилувчилар жамоасини шу таълимот доирасида саклашга ҳаракат қилган ва ҳозирда ҳам шундай. Бу ижтимоий ҳодиса диннинг бирлаштирувчилик – интеграцион вазифа деб аталади. Дин ҳамиша муайян ижтимоий, этник ва маънавий ҳаётни қамраб олишга интилади. Бунинг мунтазамлигини таъминлаш мақсадида дин халқларнинг ижтимоий ҳаётига, ахлоқий муносабатларига, шунингдек адабиёти ва санъатига чамбарчас боғланиб кета олган.

Масалан, яҳудийликда мазкур дин вакиллари бир мафкура атрофида саклаб туриш учун уларнинг бир миллат ва ягона маслак эгалари эканликлари, ягона худо – Яхвенинг энг сеvimли бандалари эканликлари уқтирилади.

Христианликда ҳам эътиқод қилувчиларни унга янада кўпроқ жалб этиш учун диний меъморий, тасвирий санъат, мусиқа каби санъат турларидан унумли фойдаланилади. Христианликда махсус икона чизувчилик мактаблари фаолият кўрсатади¹³.

Учинчидан, ҳар бир дин ўз қавмлари турмушини тартибга солиб, назорат қилувчилик – регулятив вазифани бажаради. Динлар ўз урф-одатларининг, маросим ва байрамларининг қавмлари томонидан ўз вақтида, катъий тартибга амал қилган ҳолда бажарилишини шарт қилиб қўяди.

Мисол учун, исломда кунига 5 маҳал намоз ўқилиши, ҳар ҳафта жума намозини жоме масжидларида адо этилиши, рамазон ойида бир ой рўза тутилиши, рўза ('ид ал-фитр) ва қурбон ('ид ал-адҳо) ҳайитларининг нишонланиши мусулмонларнинг ҳаёт тарзини тартибга солиб туради.

Тўртинчидан, дин алоқа боғлашлик, бирлаштирувчилик – коммуникатив вазифани ҳам бажаради, яъни ҳар бир дин ўз қавмларининг бирлигини, жамият билан шахснинг ўзаро алоқадорликда бўлишини таъминлашга интилади. Бунда у ёки бу динга эътиқод қилувчи кишиларнинг ўз динидаги

¹³ Джемс В. Многообразие религиозного опыта. Санкт-Петербург, 1993.

бошка кишилар билан алоқадор эканлиги, ўзаро ҳуқуқ ва бурчларининг борлиги, урф-одат ва ибодатларни жамоа бўлиб бажарилиши лозимлиги назарда тутилади.

Бешинчидан дин легитимизация – қонунлаштирувчилик функциясини ҳам бажаради. Диннинг бу функциясининг назарий асосини йирик америкалик социолог Т. Парсонс ишлаб чиқди. Унинг фикрича, «ҳар қандай ижтимоий система муайян чекловларсиз мавжуд бўла олмайди. Бунинг учун у қонун даражасига кўтарилган ахлоқ нормаларини ишлаб чиқиши керак. Дин бундай нормаларни қонунлаштирибгина қолмай, уларга бўлган муносабатни ҳам белгилайди».

Олтинчидан, дин вазифаларининг фалсафий, назарий жиҳатлари ҳам мавжуд. Бу вазифа инсонга яшашдан мақсад, ҳаёт мазмунини, дорулфано ва дорулбақо масалаларига ўз муносабатини билдириб туришидан иборатдир.

Кишилиқ жамиятида дин доимо инсон билан бирга бўлганми ёки қандайдир даврда жамият динсиз яшаганми, деган саволга турли фикрлар билдирилган. Бу – диннинг тарихийлиги масаласи бўлиб, унга икки хил жавоб берганлар. Биринчиси, марксистик таълимотнинг собиқ тарафдорлари фикрича, «қандайдир муддат инсоният динсиз яшаган ва жамиятнинг муайян босқичида – юқори палеолит даврида, бундан 20-40 минг йил аввал дин пайдо бўлган» дейилади. Иккинчиси, «диннинг келиб чиқиши инсониятнинг пайдо бўлиши билан бевосита боғлиқ» деган фикрдир¹⁴.

Диний тафаккурнинг шахсий ёки ижтимоий илдишларини ўрганиш билан диннинг келиб чиқиши муаммосини ҳал қилиш мумкин бўлади. Э. Тайлор каби эволюцион йўналишдаги позитивистларнинг чиқарган хулосасига кўра, диннинг илдизи «файласуфлик қилган ёввойи одам»га бориб тақалади. Яъни, «у ўз-ўзига борлиқ, ўзини ўраб турган оламнинг пайдо бўлиши ва ўзи кузатган ҳодисаларнинг ҳақиқати ҳақида савол берган. Унда фикрлаш юқори даражада бўлмаган. Шундан сўнг унда руҳлар, илоҳиятлар, фаришталар ҳақида тасаввурлар пайдо бўлган».

Диннинг келиб чиқиши ҳақида яна бир назария мавжуд: «Биринчи ёлғончи биринчи нодонни учратганда дин пайдо бўлди». Бунда дин ёмон ниятли кишиларнинг ўйлаб топган нарсаси бўлиб чиқади. Бу иккала назария ҳам ҳеч қандай илмий асосга эга эмас.

Файласуфлик қилган ёввойи одам концепцияси бўйича «ибтидоий одам ёлғиз ҳолдаги чуқур фикр юритувчи бўлган. У ўз олдига улкан саволларни қўйган. Бу саволлар унинг кундалиқ ҳаётида керак эмас эди. Шунинг ҳам унутмаслик керакки, ибтидоий одамнинг фикр юритиши унинг кундалиқ

¹⁴ Зиммель Г. Социология религии // Зиммель Г. Избранное. Философия культуры. Т. I. М., 1995.

ишлаб чиқариш фаолияти билан боғлиқ бўлган. Бу фаолиятнинг табиати, шарт-шароитлари биргина одамга тегишли бўлиб қолмай, барчага баробар, ижтимоий группа, қабила, уруғ, халққа тегишли эди».

Диннинг келиб чиқиши «бир одам бошқаларни алдаши натижасида келиб чиққан», деган фикр ҳам танқидга учраган. Бошқа фикрга кўра, «дин – бу жамиятдаги кишиларнинг бараварига ўз-ўзини алдаши натижасида келиб чиққан. Шунинг учун ҳам бу фикр эгалари дин ижтимоий ҳодисадир деган хулосага келиш мумкин», дейдилар.

Дин инсоннинг рухий дунёси билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, унинг ижтимоий ҳаётида доимо у билан бирга бўлди. Шунинг учун ҳам динни ўрганиш – бу инсониятни ўрганиш демакдир. Динни инсониятдан, инсониятни диндан ажратиб бўлмаслигини тарихнинг ўзи исботлади. «Коммунистик жамиятда дин йўқ бўлиб кетади» дейилган гапнинг аксича коммунизм ҳаёлий нарсаю, дин доимий эканлиги амалда исботланди. Демак, дин инсоният билан бирга дунёга келган.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т.: Ўзбекистон, 1997.
2. Мўминов А.Қ. Диншунослик асосларини ўқитиш ва ўрганишнинг ягона концепцияси. Т.: Тошкент давлат шарқшунослик институти, 1999.
3. Lanczkowski G. Einführung in die Religionwissenschaft. Darmstadt, 1991.
4. Stolz F. Grundzüge der Religionwissenschaft. Göttingen, 1988.
5. Джемс В. Многообразие религиозного опыта. Санкт-Петербург, 1993.
6. Зиммель Г. Социология религии // Зиммель Г. Избранное. Философия культуры. Т. I. М., 1995.
7. Кимелев Ю.А. Современная западная философия религии. М., 1989.
8. Классики современного религиоведения. М., 1996.
9. Лукашов В.А., Омурова Т.О., Трофимова З.П. Религиоведение. М., 2000.
10. Радугин А.А. Введение в религиоведение: теория, история и современные религии. 2-е изд. М., 1999.
11. Рикёр П. Герменевтика и психоанализ. Религия и вера. М., 1996.
12. Социология религии: классические подходы. М., 1994.
13. Фромм Э. Психоанализ и религия // Фромм Э. Иметь или быть? М., 1990.
14. Яблоков И.Н. Религиоведение. М., 1998.